

Στόχοι και ιδιαιτερότητες του περικειμένου σε βιβλία ιστορικής μυθοπλασίας για εφήβους

Μένη Κανατσούλη

Καθηγήτρια, ΤΕΠΑΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Αδαμαντία Σανιδά

Νηπιαγωγός, Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος του ΤΕΠΑΕ,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο αναλύονται τα περικειμενικά στοιχεία εφηβικών ιστορικών μυθιστορημάτων, με σκοπό τον εντοπισμό των λειτουργιών και των χαρακτηριστικών τους. Το υλικό εξέτασης αποτέλεσαν δεκαέξι ιστορικά μυθιστορήματα για εφήβους που εκδόθηκαν κατά την εικοσαετία 1960-1980. Μετά την ανάλυση, διαπιστώθηκε ότι οι εκδοτικοί οίκοι και οι συγγραφείς επιδιώκουν μέσα από το περικείμενο, τη διαφήμιση, την καλύτερη και βαθύτερη κατανόηση του λογοτεχνικού κειμένου αλλά και την ευκολότερη περιήγηση του αναγνώστη στο βιβλίο. Από την άλλη πλευρά, παρατηρήθηκε ότι δεν δίνεται καθόλου έμφαση στην απόδειξη της εγκυρότητας των έργων, παρόλο που το είδος του ιστορικού μυθιστορήματος προϋποθέτει την τεκμηρίωση των αφηγούμενων γεγονότων.

Ιστορική μυθοπλασία και ιστορικό μυθιστόρημα

Η σχέση Ιστορίας και Λογοτεχνίας έχει αποτελέσει επανειλημμένα αντικείμενο έρευνας και συζήτησης, απασχολώντας έντονα εδώ και έναν αιώνα τις λογοτεχνικές και πολιτισμικές σπουδές (Γαβριηλίδου, 2017:1). Οι δύο αυτές έννοιες αντιμετωπίστηκαν στο παρελθόν άλλοτε ως αρκετά όμοιες και άλλοτε ως ριζικά διαφορετικές, γεγονός το οποίο «προσέδωσε στη λογοτεχνία τη μυθοπλασία και την καθολικότητα, ενώ στην ιστορία την αλήθεια και τη μερικότητα» (Αποστολίδου, χ.χ.:4).

Ωστόσο, η σύγχρονη θεώρηση της Ιστορίας ως “λογοτεχνικού τεχνουργήματος” (White, 1974:277) μαρτυρεί τη σχετικότητα της αντικειμενικότητας της “ιστορικής αλήθειας”. Σύμφωνα με τον Collingwood (1993), σημαντικό κομμάτι της Ιστορίας στηρίζεται στη φαντασία του ιστοριογράφου, γεγονός που υποστηρίζει και ο Paul Ricoeur (1990:66), αναφέροντας χαρακτηριστικά πως «υπάρχει περισσότερη μυθοπλασία στο ιστορικό έργο απ’ ό,τι η θετικιστική επιστημολογία θα ήθελε». Παράλληλα, και η σύγχρονη Λογοτεχνία αντλεί έμπνευση από τον ιστορικό λόγο, με αποτέλεσμα την άνθιση λογοτεχνικών ειδών, στα οποία συμφύρονται η αλήθεια με την αληθοφάνεια (Αποστολίδου, χ.χ.). Τα είδη αυτά, τα οποία αποσκοπούν στην επιτυχημένη πρόσμιξη του πραγματικού με το φανταστικό, είναι το ιστορικό μυθιστόρημα, το μυθιστόρημα-μαρτυρία, η μυθιστορηματική βιογραφία, το χρονικό μιας πολιτείας και το ιστορικό διήγημα (Αναγνωστόπουλος, 2001).

Το ιστορικό μυθιστόρημα συνιστά αντικείμενο διεξοδικής μελέτης από πολλούς αξιολογούς κριτικούς και θεωρητικούς της Λογοτεχνίας, οι απόψεις των οποίων δεν συμπίπτουν πάντοτε (Ντενίση, 1994). Μάλιστα, η Σοφία Ντενίση (1994:92) κάνει λόγο για θεωρητική σύγχυση ως προς τον προσδιορισμό του είδους, σημειώνοντας πως «το θέμα του ορισμού του ιστορικού μυθιστορήματος είναι πολύ πιο πολύπλοκο απ' ό,τι μπορεί κανείς να φανταστεί πριν ασχοληθεί αναλυτικά με αυτό».

Το βασικότερο χαρακτηριστικό, το οποίο πρέπει να διαθέτει ένα ιστορικό μυθιστόρημα, είναι σύμφωνα με το Walter Scott (1970) η πιστή και λεπτομερής αναπαράσταση της ατμόσφαιρας της εποχής κατά την οποία εξελίσσεται η πλοκή. Επιπρόσθετα, πολλοί μελετητές (Κανατσούλη, 2007·Fleishman, 1971·Baldick, 2001) κρίνουν ως απαραίτητη τη χρονική απόσταση του συγγραφέα από την εποχή που περιγράφει, ώστε να είναι συναισθηματικά αποστασιοποιημένος από τα γεγονότα. Τέλος, οι πρωταγωνιστές των ιστορικών μυθιστορημάτων χρειάζεται να είναι πρόσωπα πλασματικά, ενώ οι υπαρκτές ιστορικές προσωπικότητες πρέπει απλά να πλαισιώνουν τη μυθοπλαστική ιστορία (Κανατσούλη, 2007:172).

Το εφηβικό ιστορικό μυθιστόρημα δεν ορίζεται διαφορετικά από το ιστορικό μυθιστόρημα. Παρόλα αυτά, πρέπει να πληροί κάποιες προϋποθέσεις, που σχετίζονται κυρίως με τη νεαρή ηλικία των αναγνωστών. Στα εφηβικά ιστορικά μυθιστορήματα, τα ιστορικά γεγονότα χρειάζεται να παρατίθενται με ειλικρίνεια και αντικειμενικότητα (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1987). Πρέπει, ακόμα, να επισημαίνονται τυχόν αδυναμίες και σφάλματα που διέπραξαν τόσο τα ιστορικά πρόσωπα, όσο και ο λαός (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1987). Σύμφωνα, μάλιστα, με την Γρηγοριάδου-Σουρέλη (1995, σ.139): «Όταν γράφεις για παιδιά και εφήβους ιστορικό μυθιστόρημα, έχεις πρόσθετες δυσκολίες. Το παιδικό και εφηβικό αναγνωστικό κοινό είναι το πιο δύσκολο [...] δεν μπορούμε να έχουμε απόψεις υποκειμενικές ή κομματική γραμμή την ώρα που υπάρχουν ντοκουμέντα».

Το περικείμενο

Ο Gérard Genette (1997) καθιέρωσε τον όρο «παρακείμενο» (paratext), για να δηλώσει τα γραπτά ή προφορικά δεδομένα που υπάρχουν “παρά” και πέρα από το λογοτεχνικό κείμενο. Το παρακείμενο διακρίνεται σε «περικείμενο» (peritext) και «επικείμενο» (epitext) (Genette, 1997).

Ως περικείμενο προσδιορίζεται «όποιο δεδομένο βρίσκεται γύρω από το κείμενο, όπως εξώφυλλο, τίτλος, οπτικά γραφήματα, πρόλογοι, κολοφώνες, βιογραφικά των συντελεστών, αφιερώσεις, υποσημειώσεις, κάθε είδους πληροφορία δηλαδή που ο αναγνώστης συγκεντρώνει όταν κρατά στο χέρι του βιβλίο» (Γαβριηλίδου, 2018:114). Από την άλλη, το επικείμενο αφορά ό,τι περιβάλλει το κείμενο αλλά βρίσκεται εκτός του πλαισίου του βιβλίου (συνεντεύξεις, κριτικές, βιβλιοπαρουσιάσεις) (Σδρούλια & Τσιλιμένη, 2017).

Η μελέτη του περικειμένου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς μπορεί να αποκαλύψει τις στρατηγικές και τους στόχους των εκδοτικών οίκων και των συγγραφέων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των ιστορικών μυθιστορημάτων, το περικείμενο διαδραματίζει καίριο ρόλο, καθώς αποτελεί, με βάση τον DeGroot (2010), ίσως έναν από τους κανόνες στην περιγραφή του είδους της ιστορικής μυθοπλασίας. Πιο συγκεκριμένα, το περικείμενο των εφηβικών ιστορικών μυθιστορημάτων παρέχει χρήσιμες επεξηγηματικές πληροφορίες, συμβάλλοντας στην καλύτερη κατανόηση της πλοκής, ενώ παράλληλα, όπως διαπιστώνει ο Μητροφάνης

(2001), συχνά προκαταλαμβάνει την αναγνωστική πρόσληψη και καθοδηγεί τον ανήλικο αναγνώστη.

Η έρευνα: Στόχος, μεθοδολογία και υλικό εξέτασης

Σκοπός της σύντομης αυτής μελέτης είναι να εντοπιστούν οι στόχοι, οι λειτουργίες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των περικειμενικών στοιχείων που απαντώνται στα εφηβικά ιστορικά μυθιστορήματα. Με αυτό τον τρόπο, θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα τις προθέσεις των συγγραφέων και τις στρατηγικές των εκδοτικών οίκων.

Ως μεθοδολογικό εργαλείο θα χρησιμοποιηθεί το Peritextual Literacy Framework (PLF), που δημιούργησαν οι Gross και Latham (2017). Το εργαλείο αυτό στηρίζεται στην θεωρία του Genette (1997) και την επεκτείνει, οργανώνοντας τα περικειμενικά στοιχεία με βάση τη λειτουργία τους. Ειδικότερα, οι Gross και Latham (2017) κατατάσσουν τα περικειμενικά στοιχεία σε έξι κατηγορίες:

Production elements (στοιχεία παραγωγής): Πρόκειται για στοιχεία που βοηθούν στην αναγνώριση ενός βιβλίου και παρέχουν δεδομένα που σχετίζονται με τη δημιουργία του (τίτλος, όνομα συγγραφέα, όνομα εκδοτικού οίκου, copyright, αριθμός έκδοσης). Τα στοιχεία παραγωγής, πέρα από τη χρησιμότητά τους για την καταλογογράφηση των βιβλίων, μπορεί να παίζουν καθοριστικό ρόλο και στην αγορά ενός βιβλίου, ανάλογα με το πόσο ελκυστικά είναι για τον καταναλωτή.

Promotional elements (διαφημιστικά στοιχεία): Οι θετικές περιγραφές και κριτικές, οι ενδείξεις βραβείων, τα εξώφυλλα και τα καλύμματά τους, τα οπισθόφυλλα, το βιογραφικό σημείωμα των συγγραφέων και οι αναφορές σε προηγούμενα έργα τους, συνιστούν τα διαφημιστικά στοιχεία, τα οποία επιχειρούν να καταστήσουν το βιβλίο ελκυστικό στο αγοραστικό κοινό.

Navigational elements (στοιχεία πλοήγησης): Τα στοιχεία πλοήγησης βοηθούν τον αναγνώστη να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο είναι οργανωμένο το βιβλίο, διευκολύνοντας την αναζήτηση και την περιήγηση σε αυτό. Ως στοιχεία πλοήγησης θεωρούνται ο πίνακας περιεχομένων, ο αριθμός σελίδων, τα ευρετήρια και ο διαχωρισμός σε κεφάλαια.

Intratextual elements (στοιχεία που αφορούν το λογοτεχνικό κείμενο): Τα στοιχεία αυτά πληροφορούν σχετικά με το όραμα, τις προθέσεις και τους στόχους του συγγραφέα. Ο πρόλογος, οι αφιερώσεις, τα μύθοι και ο επίλογος συνιστούν ενδοκειμενικά περικειμενικά στοιχεία, που πληροφορούν τον αναγνώστη για το κείμενο, συμβάλλοντας στην καλύτερη κατανόησή του.

Supplemental elements (συμπληρωματικά στοιχεία): Τα συμπληρωματικά στοιχεία, στα οποία συγκαταλέγονται οι εικόνες, οι φωτογραφίες, οι πίνακες, οι χάρτες, τα χρονολόγια και τα γλωσσάρια, παρέχουν επιπρόσθετες πληροφορίες στον αναγνώστη (γλωσσικές, ιστορικές κλπ.), στοχεύοντας στην βαθύτερη κατανόηση του κειμένου.

Documentary elements (στοιχεία τεκμηρίων): Πρόκειται για αναφορές σε έργα στα οποία βασίστηκε ο συγγραφέας για να γράψει το εκάστοτε βιβλίο ή έργα που επεκτείνουν το περιεχόμενο του βιβλίου αυτού, όπως σημειώσεις, αναφορές, βιβλιογραφία και προτεινόμενα αναγνώσματα. Τα στοιχεία τεκμηρίων, παρουσιάζοντας τις πηγές του συγγραφέα, βοηθούν τον αναγνώστη να αξιολογήσει την εγκυρότητα του κειμένου.

Για την επιλογή του υλικού της έρευνας, θέσαμε τα εξής κριτήρια:

Αρχικά, τα βιβλία που επιλέξαμε πρέπει να διαθέτουν τα χαρακτηριστικά του ιστορικού μυθιστορήματος και να πληρούν τις προϋποθέσεις της Λογοτεχνίας για Εφήβους.¹ Επιπλέον, τα βιβλία χρειάζεται να είναι γραμμένα από Έλληνες συγγραφείς και να έχουν κυκλοφορήσει στην ελληνική γλώσσα κατά την εικοσαετία 1960-1980. Η χρονολογία έκδοσής τους αποτελεί βασικό κριτήριο, καθώς την περίοδο αυτή παρατηρείται πλούσια παραγωγή ιστορικών μυθιστορημάτων για εφήβους, γεγονός στο οποίο συνέβαλε κυρίως η Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά, χάρη στους λογοτεχνικούς διαγωνισμούς που διοργάνωσε (Ράπτης, 2012).² Τέλος, όλα τα βιβλία που εξετάστηκαν έχουν αποσπάσει βραβείο ή έπαινο ιστορικού μυθιστορήματος από τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω κριτήρια, αποφασίσαμε να εξετάσουμε τα περικειμενικά στοιχεία των εξής βιβλίων:³

- *Το Πανηγύρι της «Λευτεριάς»*, 1963. Δέσπω Καρβέλη. Βραβείο Σίμου Σικιαρίδη, Γ.Λ.Σ.
- *Ο μικρός μπουρλοτιέρης*, 1964. Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη. Α΄ Βραβείο Γ.Λ.Σ.
- *Τεπαιίδες*, 1966. Τάκης Χατζηαναγνώστου. Α΄ Βραβείο Γ.Λ.Σ.
- *Ιερός λόγος*, 1966. Βάσα Σολωμού-Ξανθάκη. Β΄ Βραβείο Γ.Λ.Σ.
- *Ο βοσκός κι ο ρήγας*, 1967. Καλλιόπη Σφαέλλου. Α΄ Βραβείο Γ.Λ.Σ.
- *Δύο ελληνόπουλα στα χρόνια του Νέρωνα*, 1968. Γεωργία Ταρσούλη. Βραβείο Ι. Κολλάρου, Γ.Λ.Σ.
- *Το τέλος ενός θρύλου*, 1969. Αγγελική Νικολοπούλου. Έπαινος Γ.Λ.Σ.
- *Στη χαραυγή της λευτεριάς*, 1970. Γαλάτεια Σαράντη. Βραβείο Ι. Κολλάρου, Γ.Λ.Σ.
- *Το μυστικό των φιλικών*, 1972. Νίτσα Τζώρτζογλου. Έπαινος Γ.Λ.Σ.
- *Στην Αθήνα του Περικλή*, 1972. Κώστας Τζαμαλής. Βραβείο Ι. Κολλάρου, Γ.Λ.Σ.

¹Σύμφωνα με τους A.P.Nilsen και K.L. Donelson (2009: 3), «ως εφηβική λογοτεχνία ορίζεται οτιδήποτε επιλέγουν να διαβάσουν οι αναγνώστες μεταξύ περίπου δώδεκα και δεκαοκτώ ετών, είτε με στόχο την ψυχαγωγία, είτε για να βοηθηθούν στις εργασίες του σχολείου τους». Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της εφηβικής λογοτεχνίας είναι οι σύνθετες αφηγηματικές τεχνικές (ύπαρξη πολλών αφηγητών και αποσπασματικές αφηγηματικές δομές), η τολμηρή θεματολογία (βία, αυτοκαταστροφή, σεξουαλικότητα, διάλυση της οικογένειας) (Hunt, 1991) και ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται, στη ροή της αφήγησης, το στοιχείο της κοινωνικής δύναμης (Trites, 2000). Ενώ, δηλαδή, στη Λογοτεχνία για Παιδιά το παιδί ζει στην ασφάλεια του σπιτιού και της οικογένειάς του, στη Λογοτεχνία για Εφήβους οι κεντρικοί χαρακτήρες βγαίνουν στην κοινωνία, όπου μαθαίνουν να προσαρμόζονται στα πλαίσια των κοινωνικών θεσμών.

²Το 1965 θεσμοθετείται, από τη Γ.Λ.Σ., σε συνεργασία με τον εκδοτικό οίκο της Εστίας, βραβείο ιστορικού μυθιστορήματος, στη μνήμη του Ιωάννου Κολλάρου, για παιδιά και νέους από δέκα έως δεκαεπτά ετών (Ράπτης, 2012). Τα έργα έπρεπε να είναι αδημοσίευτα, γραμμένα στη δημοτική και παρμένα από την ελληνική πραγματικότητα. Το θέμα μπορούσε να προέρχεται από οποιαδήποτε περίοδο της ελληνικής ιστορίας (Ράπτης, 2012: σ.4).

³Τα βιβλία καταγράφονται με χρονολογική σειρά, με βάση την πρώτη τους έκδοση.

- *Τη υπερμάχου στρατηγώ*, 1974. Γεωργία Ταρσούλη. Βραβείο Ι. Κολλάρου, Γ.Λ.Σ.
- *Η λευτεριά μιας πολιτείας*, 1975. Νίτσα Τζώρτζογλου. Έπαινος Γ.Λ.Σ.
- *Μελήσσιπος*, 1975. Κατερίνα Γλυκοφρύδη-Τσατσούλα. Έπαινος Γ.Λ.Σ.
- *Στην πρώτη γραμμή*, 1978. Δημήτρης Μανθόπουλος. Βραβείο Ι. Κολλάρου, Γ.Λ.Σ.
- *Τον καιρό του Λεοντόκαρδου*, 1978. Ιάκωβος Κυθρεώτης. Έπαινος Γ.Λ.Σ.
- *Προ Χριστού στη Βραυρώνα*, 1979. Νίτσα Τζώρτζογλου. Έπαινος Γ.Λ.Σ.

Ορισμένα από τα παραπάνω βιβλία, επανεκδόθηκαν με διαφορετικό εξώφυλλο ή και από διαφορετικό εκδοτικό οίκο. Επιλέξαμε, λοιπόν, να εξετάσουμε, πέρα από τις παλιές εκδόσεις, και τις σύγχρονες επανεκδόσεις τους, εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές, ως προς τους στόχους και τις ιδιαιτερότητες του περικειμένου τους. Οι επανεκδόσεις που παρουσίαζαν ενδιαφέρον, όσον αφορά τα περικειμενικά τους στοιχεία, και αποφασίσαμε να συμπεριλάβουμε στη μελέτη μας, είναι οι εξής:

- *Ο μικρός μπουρλοτιέρης*, 1999. Εκδόσεις Πατάκη.
- *Το μυστικό των φιλικών*, 2016. Εκδόσεις Ψυχογιός.
- *Στη χαρραγή της λευτεριάς*, 2010. Εκδόσεις Εστία.
- *Μελήσσιπος*, 1998. Εκδόσεις Κέδρος.

Σχολιασμός περικειμενικών στοιχείων:

Τον καιρό του Λεοντόκαρδου, Ο βοσκός κι ο ρήγας

Παρακάτω θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε δύο από τα βιβλία που μελετήθηκαν, σχολιάζοντας τα περικειμενικά τους στοιχεία με βάση το μεθοδολογικό εργαλείο το οποίο χρησιμοποιήθηκε.

I *Τον καιρό του Λεοντόκαρδου*, Ιάκωβος Κυθρεώτης

Στοιχεία παραγωγής (production elements): Τα ονόματα των δημιουργών που αναφέρονται στο βιβλίο είναι τα εξής: Ιάκωβος Κυθρεώτης (συγγραφέας), Βιβλιοπωλείον της Εστίας (εκδοτικός οίκος) και Γιάννης Καρύδης (εξώφυλλο-εικονογράφηση). Ο Ιάκωβος Κυθρεώτης είναι ένας γνωστός συγγραφέας από τη Λευκωσία, που ασχολήθηκε εκτενώς με τον ιστορικό και λαογραφικό κόσμο της Κύπρου, τόσο δημοσιεύοντας λαογραφικές μελέτες και χρονογραφήματα σε εφημερίδες και περιοδικά, όσο και συγγράφοντας μυθιστορήματα και διηγήματα, με θέμα τους αγώνες των Κυπρίων. Το όνομά του, λοιπόν, που σημειώνεται στο επάνω μέρος του εξωφύλλου και της σελίδας του τίτλου, θα μπορούσε να δώσει κίνητρο στους αναγνώστες για να αγοράσουν το βιβλίο. Το όνομα του εικονογράφου, Γιάννη Καρύδη, αναφέρεται στην τέταρτη σελίδα. Ένα ακόμα στοιχείο παραγωγής είναι ο τίτλος, ο οποίος ενημερώνει τον αναγνώστη σχετικά με το χρόνο εξέλιξης των γεγονότων. Είναι γραμμένος στο επάνω τμήμα του εξωφύλλου (με μεγάλα, λευκά γράμματα), στην πρώτη σελίδα και στη σελίδα του τίτλου. Τελειώνοντας, στην τέταρτη σελίδα καταγράφονται οι διευθύνσεις του εκδοτικού οίκου και του τυπογραφείου.

Διαφημιστικά στοιχεία (promotionalelements): Αρχικά, χρειάζεται να επισημάνουμε ότι το βιβλίο διαθέτει σκληρό, γυαλιστερό εξώφυλλο, στοιχείο που μπορεί να κεντρίσει το ενδιαφέρον των αναγνωστών. Η εικόνα του εξωφύλλου αναπαριστά τους κεντρικούς χαρακτήρες, τον Λευτέρη και τον Βαρνάβα, να τρέχουν με τα άλογά τους, για να βοηθήσουν στην Επανάσταση. Οι δύο πρωταγωνιστές παρουσιάζονται ως νέοι

και δυναμικοί, ενώ οι ενδυμασίες τους παραπέμπουν στα Βυζαντινά χρόνια. Στο φόντο της εικόνας, είναι ζωγραφισμένη η Κύπρος. Το εξώφυλλο, λοιπόν, πληροφορεί σχετικά με τον χρόνο και τον τόπο εξέλιξης της πλοκής, τους κεντρικούς χαρακτήρες και το θέμα του βιβλίου: Ο αγώνας των Κυπρίων ενάντια στον Λεοντόκαρδο.

Πέρα από το προσεγμένο εξώφυλλο, στην δεύτερη σελίδα του βιβλίου συναντούμε την εργογραφία του συγγραφέα. Κάτω από ορισμένους τίτλους, καταγράφονται τα βραβεία που απέσπασε ο Κυθρεώτης, με αποτέλεσμα να αποκτά και το συγκεκριμένο βιβλίο κύρος στα μάτια των αναγνωστών. Το τελευταίο διαφημιστικό στοιχείο είναι μια ένδειξη βραβείου. Στην πέμπτη σελίδα, ο εκδοτικός οίκος επέλεξε να αναρτήσει αυτούσιο τον έπαινο που απέσπασε το βιβλίο από τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά. Στον έπαινο, διαβάζουμε πως ο συγγραφέας φωτίζει «με γνώση και τέχνη [...] το φοβερό παρελθόν και το φοβερότερο παρόν με μια ιδιάζουσα φωτεινή λάμψη». Ο έπαινος αυτός αναμφισβήτητα προσδίδει εγκυρότητα στο κείμενο και το εγκωμιάζει, πείθοντας τον αναγνώστη να το διαβάσει.

Στοιχεία πλοήγησης (navigationalelements): Το κείμενο χωρίζεται σε δεκαέξι κεφάλαια, καθένα από τα οποία διαθέτει έναν μικρό τίτλο. Όλοι οι τίτλοι περιγράφουν με ευθύτητα το περιεχόμενο των κεφαλαίων («Ο Στέφανος γιατρεύεται», «Η Επανάσταση του Καλόγερου ξεσπάζει»). Ο πίνακας περιεχομένων τοποθετείται στο τέλος του βιβλίου, ίσως για να μην μαρτυρά εξ αρχής την εξέλιξη της πλοκής.

Στοιχεία που αφορούν το λογοτεχνικό κείμενο (intratextualelements): Στη σελίδα 7, συναντούμε την αφιέρωση: «ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ Στα προσφυγόπουλα της Κύπρου». Η αφιέρωση αυτή έχει ως αποδέκτη, όχι τόσο τα προσφυγόπουλα, όσο τον αναγνώστη, στοχεύοντας στη συγκίνησή του. Μέσα από αυτή την αφιέρωση, αποκαλύπτεται η πρόθεση του συγγραφέα για σύνδεση της παλιάς ιστορίας της Κύπρου με τα πολιτικά γεγονότα που εκτυλίσσονται σήμερα στο νησί.

Στην σελίδα 11, καταγράφεται ο εξής πρόλογος:

Η Κύπρος, ελληνικό νησί από τα πανάρχαια χρόνια, αποτελούσε ως την εποχή των Κομνηνών ένα αναπόσπαστο κλωνάρι στο δέντρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Μέσα στα τελευταία επτά χρόνια ένας αποστάτης δεσπότης, ο Ισαάκιος Κομνηνός, που άρπαξε με ψεύτικα χαρτιά την εξουσία, κυβέρνησε άθλια και ρήμαξε την Κύπρο. Ωσπου, ο Ρήγας της Αγγλίας Ριχάρδος, ο Λεοντόκαρδος - που ξεκίνησε το 1191 για την Τρίτη Σταυροφορία - ναυαγισμένος στα Κυπριακά ακρογιάλια, κινήγησε και αιχμαλώτισε τον αλιτήριο Ισαάκιο και κυριέψε, έτσι, το νησί. Ο λαός αντιστάθηκε ξανά στη βαναυσότητα του νέου κατακτητή και άρχισε να σχεδιάζει την εξέγερσή του. Η Επανάσταση, που ο αρχηγός της ονομαζόταν Καλόγερος, συνεπήρε στο ξέσπασμά της το λαό, ψυχωμένο από τα κηρύγματα ενός ασκητή μοναχού, του Έγκλειστου Νεόφυτου της Πάφου (που στα κατοπινά χρόνια έγινε ένας από τους πιο σημαντικούς άγιους της Κύπρου). Μέσα από πολλές περιπέτειες, κρίσιμες για την Επανάσταση, δυο παιδιά καταφέρνουν με τις πράξεις τους να συμβάλουν κι αυτά στην αποχώρηση του Λεοντόκαρδου από την Κύπρο. Κι ως φοβερίζουν το πολύπαθο νησί νέες απειλές.

Το βασικό θέμα της αφήγησης στηρίζεται σε αληθινά γεγονότα της ιστορίας της Κύπρου. Ξέχωρα από την ευκαιρία για προβολή θρύλων, παραδόσεων και ιστορικών γεγονότων, μια προσπάθεια παραλληλισμού του αγωνιστικού πνεύματος εκείνης της εποχής με το σημερινό είναι διάχυτη στο έργο.

Ο πρόλογος είναι γραμμένος από τον συγγραφέα, όπως δηλώνει η υπογραφή στο κάτω μέρος του. Ο συγγραφέας, μέσω του προλόγου, περιγράφει τα γεγονότα στα οποία είναι βασισμένο το κείμενο, επισημαίνοντας πως πρόκειται για «αληθινά γεγονότα της ιστορίας». Επιπλέον, γίνεται έκδηλη η πρόθεση του συγγραφέα να συγκρίνει την αντίσταση των Κυπρίων στα χρόνια του Λεοντόκαρδου με το πολιτικοστρατιωτικόγεγονός που ισχύει μέχρι σήμερα στο νησί. Αυτός ο παραλληλισμός, που επισημαίνεται και στον έπαινο της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς αλλά και στην αφιέρωση, προκαταλαμβάνει την αναγνωστική πρόσληψη και καθοδηγεί τον αναγνώστη.

Συμπληρωματικά στοιχεία (supplementalelements): Στο τέλος του βιβλίου, υπάρχει ενσωματωμένος ένας δισέλιδος χάρτης της Κύπρου στην εποχή του Λεοντόκαρδου. Στον χάρτη καταγράφονται όλες οι τοποθεσίες τις οποίες επισκέφτηκαν οι κεντρικοί ήρωες, όπως πόλεις, λιμάνια, οροσειρές, ακόμα και εκκλησίες. Ο χάρτης αυτός είναι πολύ βοηθητικός, καθώς επιτρέπει στον αναγνώστη να παρακολουθήσει τις διαδρομές των πρωταγωνιστών και τις αποστάσεις που διανύουν στις περιπέτειές τους.

Στοιχεία τεκμηρίων (documentaryelements): Στο βιβλίο δεν καταγράφεται κανένα στοιχείο τεκμηρίων.

II *Ο βοσκός κι ο ρήγας*, Καλλιόπη Σφαέλλου-Βενιζέλου

Στοιχεία παραγωγής (productionelements): Στο εξώφυλλο του βιβλίου, τα στοιχεία παραγωγής που αναγράφονται είναι το όνομα της συγγραφέα (στο επάνω μέρος της σελίδας), το όνομα του εκδοτικού οίκου (στο κάτω μέρος της σελίδας), ο τίτλος και ο υπότιτλος. Στη σελίδα του τίτλου καταγράφονται και πάλι τα ονόματα της συγγραφέα και του εκδοτικού οίκου, όπως και ο τίτλος, χωρίς, όμως, τον υπότιτλο. Επίσης, εδώ συναντούμε το όνομα του εικονογράφου (Μάριος Αγγελόπουλος) και τον αριθμό έκδοσης (ένατη έκδοση-τριακοστή έκτη χιλιάδα). Τέλος, στην δεύτερη σελίδα αναφέρεται η διεύθυνση του εκδοτικού οίκου, η χρονολογία έκδοσης και το ISBN.

Ο τίτλος *Ο βοσκός κι ο ρήγας* γράφεται με μεγάλα, λευκά γράμματα, λίγο πάνω από τη μέση του εξωφύλλου. Διαβάζοντας τον τίτλο, αντλούμε πληροφορίες σχετικά με τους κεντρικούς χαρακτήρες της ιστορίας μας και τις ιδιότητές τους. Στο κάτω τμήμα της σελίδας, σημειώνεται ο υπότιτλος *Μεσαιωνική Κύπρος*. Με τη βοήθεια του υπότιτλου, ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται τον τόπο και τον χρόνο εξέλιξης της ιστορίας.

Διαφημιστικά στοιχεία (promotionalelements): Στο εξώφυλλο αναπαρίσταται ο θυρεός των βασιλέων της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ, από τον 14^ο αιώνα. Η εικονογράφηση, που αποτελείται από μουντά χρώματα σε αποχρώσεις του μπλε, δεν διαθέτει κανένα στοιχείο που θα μπορούσε να εξάψει την περιέργεια των αναγνωστών. Το ίδιο ισχύει και για την εικόνα του οπισθόφυλλου, που φαίνεται πρόχειρη και υπερβολικά απλή, σε αντίθεση με την πλούσια και προσεγμένη εικονογράφηση στο εσωτερικό του βιβλίου. Στην τέταρτη σελίδα, παρατίθεται μία μικρή λίστα με τα υπόλοιπα έργα της συγγραφέα. Τέλος, στην πέμπτη σελίδα καταγράφεται το βραβείο, που απονεμήθηκε στην Σφαέλλου-Βενιζέλου, από την Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά. Η Γ.Λ.Σ. συγχαίρει, μέσα από τούτο το βραβείο, τη συγγραφέα, εστιάζοντας στην ιστορική ακρίβεια του έργου της («Στο ιστορικό αυτό μυθιστόρημα συμπλέκονται σε αδιάκοπη εναλλαγή εικόνων η ιστορική αλήθεια και η φαντασία»).

Στοιχεία πλοήγησης (navigationalelements): Το βιβλίο χωρίζεται σε είκοσι επτά κεφάλαια. Οι τίτλοι των κεφαλαίων είναι μικροί και δεν αποκαλύπτουν πολλά δεδομένα για την εξέλιξη της πλοκής («Στην Ασκία», «Πικρές αλήθειες», «Στο συμβούλιο»). Επιπλέον, πουθενά στο βιβλίο δεν παρατίθεται πίνακας περιεχομένων.

Στοιχεία που αφορούν το λογοτεχνικό κείμενο (intratextualelements): Στην ενδέκατη σελίδα του βιβλίου, η συγγραφέας γράφει τον εξής πρόλογο, επιχειρώντας να επισημάνει την εγκυρότητα του έργου της, παραθέτοντας ορισμένες από τις πηγές της:

Η τοπική ιστορία της Κύπρου δεν μας είναι αρκετά γνωστή κι έτσι ίσως πολλοί νομίσουν πως το αφήγημά μας είναι ολότελα φανταστικό. Κι όμως όχι. Στηρίζεται στο χρονικό του Λ. Μαχαιρά, που είναι η πιο αυθεντική πηγή της μεσαιωνικής ιστορίας του νησιού. [...] Η σκηνή με τον ναύαρχο της Γένουας και η κινηματογραφική απόδραση του μικρού από τη Λευκωσία, είναι δανεισμένες αυτούσιες από τον Μαχαιρά. Ο ίδιος ο Σλουμπερτζέ δεν αμφισβητεί την ακρίβειά τους. Εξίσου πραγματικά είναι και τα περισσότερα από τα δευτερεύοντα πρόσωπα που παρουσιάζουμε. [...] Είναι επίσης γεγονός πως ο άτυχος βασιλιάς Πέτρος Β' παραχώρησε τη λευτεριά στους δουλοπάροικους [...]. Στο έργο μας ακολουθήσαμε στις γενικές γραμμές τον χρονογράφο Μαχαιρά. Παραλείψαμε βέβαια πολλές λεπτομέρειες άσχετες με τους δυο κεντρικούς ήρωές μας, ενώ προσθέσαμε διάφορα δευτερεύοντα πρόσωπα και σκηνές. Για να δώσουμε το χρώμα της εποχής εκείνης, κρατήσαμε πλήθος λέξεις με την τότε μορφή τους [...].

Πέρα από αυτό τον πρόλογο, στην σελίδα δεκατρία συναντούμε ένα ακόμα εισαγωγικό σημείωμα, όπου η συγγραφέας καταγράφει συνοπτικά την ιστορία της Κύπρου. Μέσα από αυτή την εισαγωγή, η Σφαέλλου-Βενιζέλου υπογραμμίζει σε κάθε ευκαιρία την ελληνικότητα της Κύπρου:

Ελληνική λοιπόν υπήρξε η Κύπρος επί τρισήμισυ χιλιάδες χρόνια. Μα όπως συμβαίνει με τα παιδιά που ξεμακραίνουν από τους γονιούς τους, η Κύπρος, πιο κοντά στη Μικρά Ασία παρά στην ηπειρωτική Ελλάδα, δέχτηκε συχνά επιδρομές και υπέφερε από κατακτήσεις ξένων.

Πέρα από τις ιδεολογικές απόψεις της συγγραφέας, η εισαγωγή παρέχει πληροφορίες σχετικά με το ιστορικό πλαίσιο του έργου, βοηθώντας τους αναγνώστες να εγκλιματιστούν γρηγορότερα («Η δυναστεία των Λουζινιάν [...] πέθανε το 1382»).

Συμπληρωματικά στοιχεία (supplementalelements): Το μόνο συμπληρωματικό στοιχείο του βιβλίου είναι οι υποσημειώσεις. Συνολικά, εντοπίζουμε σαράντα υποσημειώσεις, οι οποίες, στην πλειονότητά τους, εξηγούν τη σημασία άγνωστων λέξεων («σαγίττα=βέλος», «μουστουνιά=μπαστουνιά»). Υπάρχουν, ακόμα, ορισμένες ιστορικές υποσημειώσεις, που συμβάλλουν στην βαθύτερη κατανόηση του κειμένου («Ο τίτλος του Connetable αντικατέστησε στο 1150 τον τίτλο του Senehal όταν το ιππικό πήρε τον πρώτο ρόλο στις μάχες»).

Στοιχεία τεκμηρίων (documentaryelements): Τα στοιχεία τεκμηρίων απουσιάζουν από το βιβλίο.

Αποτελέσματα της έρευνας

Μετά τη μελέτη όλων των βιβλίων, διαπιστώθηκε ότι:

Τα στοιχεία παραγωγής εμφανίζουν ελλείψεις που καθιστούν δύσκολη την αναγνώριση και καταλογογράφηση των βιβλίων. Ειδικότερα, σε έξι βιβλία απουσιάζει η χρονολογία έκδοσης και σε δεκαπέντε βιβλία δεν καταγράφεται ο αριθμός έκδοσης. Επίσης, σε πέντε βιβλία δεν γίνεται καμία αναφορά στο όνομα του εικονογράφου. Αντίθετα, στις ανατυπώσεις των βιβλίων τα στοιχεία παραγωγής που παρατίθενται είναι πολύ περισσότερα. Αυτό συμβαίνει, επειδή σήμερα οι άνθρωποι που εργάζονται, για την έκδοση ενός βιβλίου είναι περισσότεροι (γραφίστες, εικονογράφοι, επιμελητές), ενώ, παράλληλα, η ανάπτυξη της τεχνολογίας οδήγησε στη δημιουργία καινούργιων στοιχείων παραγωγής (e-mail και κοινωνικά δίκτυα εκδοτικού οίκου).

Ακόμη, όσον αφορά τη θέση των στοιχείων παραγωγής, χρειάζεται να σημειώσουμε πως στο εξώφυλλο καταγράφεται το όνομα του συγγραφέα και του εκδοτικού οίκου, ενώ το όνομα του εικονογράφου απαντάται είτε στην τέταρτη σελίδα είτε στην τελευταία σελίδα είτε στην σελίδα του τίτλου (για τους πιο γνωστούς και καταξιωμένους εικονογράφους). Βέβαια, στις πρόσφατες ανατυπώσεις των βιβλίων, το όνομα του εικονογράφου αλλάζει θέση και απαντάται ακόμη και στο εξώφυλλο (*Το μυστικό των Φιλικών*). Το γεγονός αυτό φανερώνει ίσως και την αλλαγή ως προς την αντίληψη που έχουν οι εκδότες για τους εικονογράφους και τη δουλειά τους.

Τέλος, σχετικά με τον τίτλο παρατηρήσαμε ότι σε όλα τα βιβλία το στοιχείο αυτό σημειώνεται στη μέση ή στο επάνω μέρος των εξωφύλλων. Πέρα από το εξώφυλλο, ο τίτλος απαντάται και στη μέση της σελίδας του τίτλου. Οι πιο πολλοί τίτλοι είναι μικροί σε έκταση και κυριολεκτικοί, αναφέρονται, δηλαδή, κατευθείαν στο θέμα, χωρίς παρεκτροπές. Σύμφωνα με τον Hoek (1981), οι βασικές λειτουργίες του τίτλου είναι η λειτουργία της ανάδειξης και του προσδιορισμού του έργου (designation), η περιγραφική (descriptive) και η λειτουργία προσέλκυσης του ενδιαφέροντος του κοινού (seductive). Σχετικά με την περιγραφική λειτουργία τους, οι τίτλοι των βιβλίων που εξετάστηκαν παρέχουν πληροφορίες, κατά κύριο λόγο, για τα ιστορικά γεγονότα που εκτυλίσσονται στο κείμενο και πολύ λιγότερο για τους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες και τη δράση τους. Στα βιβλία που διαθέτουν πιο αινιγματικούς τίτλους, υπάρχουν υπότιτλοι (*Ο βοσκός κι ο Ρήγας: Μεσαιωνική Κύπρος, Στη χαρναγή της Λευτεριάς: Οι μπαρουτόμυλοι της Δημητσάνας*), οι οποίοι ενημερώνουν τους αναγνώστες σχετικά με τον τόπο και τον χρόνο εξέλιξης της πλοκής. Αναφορικά με τη λειτουργία προσέλκυσης του αναγνωστικού ενδιαφέροντος, θα λέγαμε ότι αυτή ασκείται επιτυχώς, διότι πολλοί τίτλοι εξάπτουν την περιέργεια χάρη στην αινιγματικότητα (*Το τέλος ενός θρύλου*) ή τον βαθμό δυσκολίας τους (*Ιτεπαίδες*).

Τα διαφημιστικά περικειμενικά στοιχεία είναι ελάχιστα αλλά αρκετά προσεγμένα. Αρχικά, στα περισσότερα βιβλία το εξώφυλλο είναι σκληρό και γυαλιστερό. Η εικονογράφηση του εξωφύλλου, που αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες προσέλκυσης των αναγνωστών, καθώς τους προσκαλεί να εξερευνήσουν το βιβλίο (Pantaleo, 2003), απαρτίζεται, στα πιο πολλά βιβλία, από φωτεινά, έντονα χρώματα και ελκυστικές παραστάσεις. Ταυτόχρονα, η εικονογράφηση παρέχει σαφή στοιχεία, τόσο για τα ιστορικά γεγονότα, όσο και για τους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες και τη δράση τους, στοιχείο που η Α. Γιαννικοπούλου (2008) κρίνει ως απαραίτητο. Επίσης, παρατηρούμε ότι το οπισθόφυλλο είναι κενό σχεδόν σε όλα τα βιβλία. Το γεγονός αυτό μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο εκδοτικός οίκος Εστία, κατά την χρονική περίοδο που εξετάζουμε, δεν αξιοποιεί καθόλου τα οπισθόφυλλα για διαφημιστικούς σκοπούς. Σύμφωνα με το Genette (1997:25-26), η

επιλογή των εκδοτικών οίκων να αφήσουν κενό ένα σημείο στρατηγικής σημασίας, όπως το οπισθόφυλλο, είναι πράξη ευγένειας προς τον αναγνώστη.

Επιπρόσθετα, στο εσωτερικό όλων των βιβλίων εντοπίζεται τουλάχιστον μία ένδειξη βραβείου ή παρατίθεται ολόκληρο το βραβείο της Γ.Λ.Σ., η οποία συγχαίρει τους συγγραφείς, μέσα από τα βραβεία της, εστιάζοντας στη γλαφυρότητα των περιγραφών, στην πρωτοτυπία του θέματος και στην ιστορική ακρίβεια. Το τελευταίο διαφημιστικό στοιχείο που συναντούμε στα βιβλία είναι η εργογραφία των συγγραφέων που περιλαμβάνεται σε έξι από τα παραπάνω βιβλία.

Τα διαφημιστικά στοιχεία των ανατυπώσεων είναι πολύ περισσότερα και εμφανώς πιο επιμελημένα. Τα οπισθόφυλλα αξιοποιούνται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, η εικονογράφηση των εξωφύλλων είναι πλουσιότερη, ενώ, παράλληλα, προστίθενται νέα διαφημιστικά στοιχεία, όπως βιογραφικά σημειώματα, παρουσιάσεις άλλων βιβλίων, διαφήμιση της ιστοσελίδας και των κοινωνικών δικτύων του εκδοτικού οίκου, κ.ά.

Τα στοιχεία πλοήγησης επιτελούν, ως επί το πλείστον, επιτυχώς τις λειτουργίες τους. Ειδικότερα, όλα τα βιβλία χωρίζονται σε κεφάλαια, με εξαίρεση το βιβλίο *Μελήσιππος*, όπου δεν έχει γίνει διαχωρισμός. Σε δεκατέσσερα από τα δεκαέξι βιβλία, τα κεφάλαια τιτλοφορούνται. Οι τίτλοι είναι μικροί και κυριολεκτικοί, περιγράφουν, δηλαδή, με σαφήνεια, το περιεχόμενο των κεφαλαίων. Ωστόσο, παρατηρούμε ότι πέντε από τα δεκαέξι βιβλία δεν διαθέτουν Πίνακα Περιεχομένων, γεγονός που καθιστά δύσκολη την περιήγηση του αναγνώστη.

Τα περικειμενικά στοιχεία που αφορούν το λογοτεχνικό κείμενο (πρόλογος, αφιέρωση, μύθο) βοηθούν σε ικανοποιητικό βαθμό τον ανήλικο αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα το λογοτεχνικό κείμενο. Όλοι οι πρόλογοι είναι γραμμένοι από το συγγραφέα, με εξαίρεση το βιβλίο *Το τέλος ενός θρύλου*, όπου την ευθύνη συγγραφής του προλόγου έχει ο εκδοτικός οίκος. Μέσα από τους προλόγους οι συγγραφείς μοιράζονται τους προβληματισμούς τους με τον αναγνώστη και αποκαλύπτουν τους στόχους τους. Επίσης, παρέχουν πληροφορίες σχετικά με το ιστορικό πλαίσιο του βιβλίου αλλά και με την πλοκή. Ακόμη, στους περισσότερους προλόγους οι συγγραφείς προσπαθούν να εγγυηθούν την αλήθεια του έργου τους, παραθέτοντας τις πηγές τους και μιλώντας για την έρευνά τους. Χρειάζεται, τέλος, να επισημάνουμε ότι σε αρκετές περιπτώσεις (*Τον καιρό του Λεοντόκαρδου*, *Στην πρώτη γραμμή*, *Ο βοσκός κι ο Ρήγας*) οι συγγραφείς παραθέτουν προσωπικές τους απόψεις για τα ιστορικά γεγονότα, με αποτέλεσμα να επηρεάζουν και να καθοδηγούν, συνειδητά ή μη, τον έφηβο αναγνώστη (Μητροφάνης, 2001:67-80).

Οι αφιερώσεις έχουν, κατά κύριο λόγο, ιδιωτικό αποδέκτη (συγγενικό ή φιλικό πρόσωπο). Σε τρία βιβλία, ωστόσο, ο αποδέκτης είναι δημόσιος.⁴ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αφιέρωση του Κυθρεώτη στο βιβλίο *Τον καιρό του Λεοντόκαρδου* («Στα προσφυγόπουλα της Κύπρου»), μέσα από την οποία αποκαλύπτονται οι στόχοι και η ιδεολογική θέση του συγγραφέα.

Κλείνοντας, τα μύθο, που τοποθετούνται πριν από το λογοτεχνικό κείμενο, αποτελούν αποσπάσματα από γνωστά έργα (κυρίως ποιήματα). Κατά το Genette (1997:156-160),

⁴Σύμφωνα με το Genette (1997:131-135), ο ιδιωτικός αποδέκτης έχει μία προσωπική σχέση με το συγγραφέα και δεν είναι απαραίτητα γνωστός στο ευρύ κοινό, ενώ ο δημόσιος αποδέκτης έχει μία σχέση δημόσιας φύσης με το συγγραφέα (πνευματική, καλλιτεχνική, πολιτική) και είναι γνωστός στο κοινό.

το μόντο επιτελεί τέσσερις λειτουργίες: (α) σχολιάζει και δικαιολογεί τον τίτλο, διαφωτίζοντας τον αναγνώστη για τη σημασία του, (β) σχολιάζει το κείμενο, προσδιορίζοντας έμμεσα το νόημά του, (γ) προσδίδει κύρος και σοβαρότητα στο έργο, χάρη στην αναφορά της διάσημης προέλευσής του, δηλαδή του συγγραφέα στον οποίο ανήκει και (δ) μαρτυρεί, απλώς και μόνο με την παρουσία ή την απουσία του, την περίοδο, το είδος ή γενικά την κατεύθυνση του περιεχομένου του έργου. Στα βιβλία που μελετήσαμε, τα μόντο ασκούν επιτυχώς τις παραπάνω λειτουργίες αποκαλύπτοντας, παράλληλα, τις προθέσεις του συγγραφέα.

Έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στα συμπληρωματικά στοιχεία, τα οποία αποτελούν χρήσιμα εργαλεία για τη βαθύτερη κατανόηση του ιστορικού πλαισίου και της πλοκής. Πιο συγκεκριμένα, τα συμπληρωματικά στοιχεία που εντοπίζουμε στα βιβλία είναι οι χάρτες, οι υποσημειώσεις και τα γλωσσάρια, ενώ απουσιάζουν τελείως οι πίνακες, τα χρονολόγια και οι εικόνες/φωτογραφίες.⁵

Οι υποσημειώσεις είναι το συμπληρωματικό στοιχείο που διαθέτουν τα περισσότερα βιβλία (8/16). Πιο αναλυτικά, συναντούμε αρκετές ιστορικές υποσημειώσεις, οι οποίες παρέχουν επιπρόσθετες πληροφορίες για τα ιστορικά γεγονότα που εκτυλίσσονται, επεξηγηματικές υποσημειώσεις, οι οποίες εξηγούν κυρίως τη σημασία άγνωστων λέξεων, και ελάχιστες γεωγραφικές υποσημειώσεις. Χρειάζεται επιπλέον να αναφέρουμε ότι τρία βιβλία διαθέτουν κάτω από δέκα υποσημειώσεις, αριθμός αρκετά μικρός, ώστε να μην ασκείται αποτελεσματικά η λειτουργία των υποσημειώσεων. Από την άλλη πλευρά, το βιβλίο *Στην Αθήνα του Περικλή* διαθέτει ενενήντα μία υποσημειώσεις, παρέχοντας πληθώρα πληροφοριών που ίσως, από ένα σημείο και έπειτα, κουράζουν τον αναγνώστη, καθώς διακόπτεται διαρκώς η ροή της αφήγησης. Τέλος, μας προκάλεσε εντύπωση η ιδιαιτερότητα της ανατύπωσης του βιβλίου *Το μυστικό των Φιλικών*, όπου προστίθενται νέες υποσημειώσεις, ενώ αφαιρούνται ή διορθώνονται ορισμένες από τις παλιές. Στις υπόλοιπες ανατυπώσεις, οι υποσημειώσεις παραμένουν ίδιες.

Ακόμη, παρατηρούμε ότι μόνο δύο βιβλία διαθέτουν γλωσσάριο. Παρόλο που τα γλωσσάρια είναι αρκετά βοηθητικά, παρουσιάζουν ελλείψεις, καθώς πολλές δυσνόητες λέξεις δεν επεξηγούνται. Θα πρέπει, βέβαια, να σημειώσουμε ότι στα βιβλία που διαθέτουν υποσημειώσεις δεν κρίνεται αναγκαία η ύπαρξη γλωσσάριου, αφού, όπως προαναφέρθηκε, πολλές από τις υποσημειώσεις επεξηγούν τυχόν άγνωστες λέξεις.

Τελειώνοντας, σε τέσσερα βιβλία εντοπίζονται χάρτες, όπου αναπαρίστανται οι περιοχές στις οποίες ζουν και κινούνται οι κεντρικοί χαρακτήρες. Οι χάρτες είναι πολύ χρήσιμοι, καθώς βοηθούν τον έφηβο αναγνώστη να γνωρίσει καλύτερα τον τόπο εξέλιξης της πλοκής. Σίγουρα, θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνονται χάρτες, αν όχι σε όλα, στα περισσότερα από τα παραπάνω βιβλία.

Τα στοιχεία τεκμηρίων απουσιάζουν σε δεκαπέντε από τα δεκαέξι ιστορικά μυθιστορήματα, γεγονός που θα μπορούσε να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι,

⁵Το φωτογραφικό υλικό συνιστά, σύμφωνα με τη S.Tebbutt (2003:136), το ισχυρότερο ντοκουμέντο που πείθει τον αναγνώστη για την ιστορικότητα του βιβλίου. Η απουσία, λοιπόν, του στοιχείου αυτού στα βιβλία που μελετήθηκαν όχι απλώς δεν βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει το κείμενο, αλλά τον οδηγεί και στην αμφισβήτηση της εγκυρότητας του βιβλίου.

κατά την εικοσαετία που εξετάζουμε, δεν συνηθιζόταν η καταγραφή των βιβλιογραφικών πηγών του συγγραφέα. Το μόνο βιβλίο που διαθέτει στοιχεία τεκμηρίων, είναι ο *Μελήσιππος*, όπου παρατίθεται μία μικρή λίστα με βιβλιογραφικές αναφορές. Στα υπόλοιπα βιβλία, αρκετοί συγγραφείς προσπαθούν να πείσουν για την εγκυρότητα των κειμένων τους μόνο μέσω του προλόγου ή των υποσημειώσεων.

Συμπεράσματα

Το περικείμενο διαμορφώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσκαλεί τον αναγνώστη να περιεργαστεί το βιβλίο, να τον προϊδεάζει για το θέμα, το ύφος και το νόημα της ιστορίας (Σδρούλια & Τσιλιμένη, 2017), καθώς και να κατευθύνει τις προσδοκίες του, επηρεάζοντας τη στάση του απέναντι στο κείμενο (Nodelman, 2009:91-92). Στην περίπτωση των ιστορικών μυθιστορημάτων, η μυθοπλασία και το περικείμενο χαρακτηρίζονται από την Γαβρηλίδου (2018) ως αδιάσπαστα στοιχεία. Έτσι λοιπόν, στα ιστορικά μυθιστορήματα συναντούμε περικειμενικά στοιχεία διάσπαρτα σε όλο το σώμα του βιβλίου, η χρήση των οποίων έχει ως στόχο να πείσει τον αναγνώστη για την εγκυρότητα των αφηγούμενων γεγονότων και να τον βοηθήσει στην κατανόησή τους (Γαβρηλίδου, 2018). Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από τα πορίσματα της έρευνάς μας. Τα περικειμενικά στοιχεία των εφηβικών ιστορικών μυθιστορημάτων που εκδόθηκαν στην Ελλάδα κατά την εικοσαετία 1960-80 στοχεύουν, μεταξύ άλλων, στην προσέλκυση του αγοραστικού κοινού, στην βαθύτερη κατανόηση του λογοτεχνικού κειμένου και στην απόδειξη της εγκυρότητας του έργου. Ο τελευταίος στόχος, ωστόσο, δεν μπορεί να επιτευχθεί, εξαιτίας της απουσίας περικειμενικών στοιχείων τεκμηρίων στην πλειονότητα των βιβλίων.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

- Γλυκοφρύδη, Κ. (1983). *Μελήσιππος*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γλυκοφρύδη, Κ. (1998). *Μελήσιππος*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γρηγοριάδου-Σουρέλη, Γ. (χ.χ.). *Ο μικρός μπουρλοτιέρης*. Αθήνα: Εστία.
- Γρηγοριάδου-Σουρέλη, Γ. (1999). *Ο μικρός μπουρλοτιέρης*. Αθήνα: Πατάκης.
- Καρβέλη, Δ. (1963). *Το Πανηγύρι της «Λευτεριάς»*. Αθήνα: Ι.Γ. Βασιλείου.
- Κυθρεώτης Ι. (1979). *Τον καιρό του Λεοντόκαρδου*. Αθήνα: Εστία.
- Μανθόπουλος, Δ. (1979). *Στην πρώτη γραμμή*. Αθήνα: Εστία.
- Νικολοπούλου, Α. (χ.χ.). *Το τέλος ενός θρύλου*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Σαράντη, Γ. (1971). *Στη χαραυγή της λευτεριάς: Οι μαρτυροτόμυλοι της Δημητσάνας*. Αθήνα: Εστία.
- Σαράντη, Γ. (2010). *Στη χαραυγή της λευτεριάς: Οι μαρτυροτόμυλοι της Δημητσάνας*. Αθήνα: Εστία.
- Σολωμού-Ξανθάκη, Β. (1983). *Ιερός Λόχος*. Αθήνα: Κέδρος.

- Σφαέλλου-Βενιζέλου, Κ. (1991). *Ο βοσκός κι ο ρήγας*. Αθήνα: Εστία.
- Ταρσούλη, Γ. (χ.χ.). *Δυο ελληνόπουλα στα χρόνια του Νέρωνος*. Αθήνα: Εστία.
- Ταρσούλη, Γ. (χ.χ.). *Τη υπερμάχω στρατηγώ*. Αθήνα: Εστία.
- Τζαμαλής, Κ. (χ.χ.). *Στην Αθήνα του Περικλή*. Αθήνα: Εστία.
- Τζώρτζογλου, Ν. (1972). *Το μυστικό των φιλικών*. Αθήνα: Εστία.
- Τζώρτζογλου, Ν. (2016). *Το μυστικό των φιλικών*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Τζώρτζογλου, Ν. (1976). *Η λευτεριά μιας πολιτείας*. Αθήνα: Εστία.
- Τζώρτζογλου, Ν. (1980). *Προ Χριστού στη Βραυρώνα*. Αθήνα: Εστία.
- Χατζηαναγνώστου, Τ. (1966). *Τεπαιίδες*. Αθήνα: Εστία.

Δευτερογενείς πηγές

- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (2001). *Ιδεολογία και Παιδική Λογοτεχνία: Έρευνα και θεωρητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα:Καστανιώτης.
- Αποστολίδου, Β. (χ.χ.). *Λογοτεχνία και Ιστορία: Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση*. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων: Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2020, από: http://www.greek-language.gr/digitalResources/assets/img/literature/education/literature_history/apostolidou-literature-history.pdf
- Baldick, C. (2001). *The Oxford Concise Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press Inc.
- Γαβριηλίδου, Σ. (2017). Αναπαριστώντας οδυνηρά ιστορικά γεγονότα σε εικονογραφημένα βιβλία για παιδιά: Το περικείμενο ως Ιστορία. *Κείμενα*, 21. Ανακτήθηκε 14 Φεβρουαρίου, 2020, από: http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=article&id=397:t25-gavrihidou&catid=69:-25&Itemid=105
- Γαβριηλίδου, Σ. (2018). *Εκδότες, βιβλία, παιδιά*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Γιαννικοπούλου, Α. (2015). Ιστορίες από την Ιστορία: Το ιστορικό εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. *Κείμενα*, 21, 1-15. Ανακτήθηκε 20 Φεβρουαρίου, 2020, από: http://keimena.ece.uth.gr/main/t21/01_gianikopoulou.pdf
- Collingwood, R. (1993). *The Idea of History*. New York: Oxford University Press Inc.
- Γρηγοριάδου-Σουρέλη, Γ. (1995). Γράφοντας Ιστορικά Μυθιστορήματα. Στο Α.Κατσίκη-Γκίβαλου (επιμ.), *Παιδική Λογοτεχνία: Θεωρία και Πράξη* (σσ.135-141). Αθήνα: Καστανιώτης.
- De Groot, J. (2010). *The Historical Novel*. London: Routledge
- Fleishman, A. (1971). *The English Historical Novel from Walter Scott to Virginia Woolf*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation* (Lewin, J.E., μτφ). New York: Cambridge University Press.
- Gross, M. & Latham, D. (2017). The peritextual literacy framework: Using the functions of peritext to support critical thinking. *Library and Information Science Research*, 39(2), 116-123. doi: doi.org/10.1016/j.lisr.2017.03.006
- Hoek, H. L. (1981). *Marque du titre*. Paris: Mouton.
- Hunt, P. (1991). *Criticism, Theory and Children's Literature*. Oxford: Blackwell.
- Κανατσούλη, Μ. (2007). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας: Σχολικής και προσχολικής ηλικίας*. University Studio Press: Θεσσαλονίκη.
- Μητροφάνης, Γ.Α. (2001). *Το Ιστορικό Μυθιστόρημα για Παιδιά και Νέους κατά την Περίοδο 1900-1980: Τα Πρόσωπα και τα Προσωπεία* (Διδακτορική Διατριβή). Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.
- Nilsen, A.P. & Donelson, K.L. (2009). *Literature for Today's Young Adults*. USA: Pearson Education, Inc.
- Nodelman, P. (2009). *Λέξεις για εικόνες: Η αφηγηματική τέχνη του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου* (Πανάου, Π., μτφ. & Τσιλιμένη, Τ., επιμ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Ντενίση, Σ. (1994). *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott (1830-1880)*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Pantaleo, S. (2003). "Godzilla lives in New York": Grade 1 students and the peritextual features of picture books. *Journal of Children's Literature*, 29(2), 66-77.
- Ράπτης, Π.Γ. (2012, Οκτώβριος). Η Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά και η συμβολή της στο ελληνικό παιδικό μυθιστόρημα. *6^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδείας Κάλιστον Εστί Κτήμα Βρότοις: Ανθρωπιστικές και Θετικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη*. Ελληνικό Ινστιτούτο Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Αθήνα. Ανακτήθηκε 19 Απριλίου, 2020, από: <https://docplayer.gr/5328780-I-gynaikieia-logotehnikhi-syntrofia-kai-i-symvoli-tis-sto-elliniko-paidiko-istoriko-mythistorima.html>
- Ricoeur, P. (1990). *Η αφηγηματική λειτουργία* (μτφ. Αθανασόπουλος, Β.). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Scott, W. (1970). *The critical heritage* (ed. Hayden, J.O.). Routledge, London.
- Σδρούλια, Ε. & Τσιλιμένη, Τ. (2017). Ο ρόλος των περικειμενικών στοιχείων του εξώφυλλου στην διαμόρφωση άποψης από παιδιά προσχολικής ηλικίας ως προς την επιλογή ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. *Κείμενα*, 25. Ανακτήθηκε 13 Μαρτίου, 2020, από: http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=article&id=396:t25-sdroulia&catid=69:-25&Itemid=105
- Tebbutt, S. (2003). Reverberations of Ann Frank Diaries in Contemporary German and British Children's Literature. Στο A. Lawson (επιμ.), *The Presence of the Past in Children's Literature* (pp. 133-142). London: Praeger.

Trites, R.S. (2000). *Disturbing the universe: Power and Repression in Adolescent Literature*. Iowa: Iowa University Press.

White, H. (1974). The Historical Text as Literacy Artifact, *Clio*, 3 (3), 277-303. Ανακτήθηκε 12 Ιουνίου, 2020, από:

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~jason.ward/ied485britnovel4/HaydWhitHistTextArtifact.pdf>